

Damirka Mihaljević, Martina Planinić, *Feministička čitanka*,
Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2023,
139 str.

Iako posljednjih decenija, kako na globalnom tako i na lokalnom planu, skupa s revitalizacijom idejno-političke desnice jača i trend repatrijarhalizacije društva, te represije nad ženama čiji je najradikalniji vid sve učestaliji femicid, ipak, možda i kao svojevrsna reakcija na taj proces, raste i akademski i društveni interes za povijest ženskog društva te pokret za rodnu i društvenu ravnopravnost i vidljivost žena. U smislu naprijed rečenog, te budući da ti procesi zahvataju i bh. društvo, javlja se i potreba da se široj publici predstavi povijesni razvojni proces nastanka feminističkog pokreta, kao i osnovni pojmovi rodne teorije. Da su tu potrebu prepoznale i državne institucije, govori činjenica da je Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke 2023. publiciralo *Feminističku čitanku* autorica Damirke Mihaljević i Martine Planinić, koje u *Predgovoru* navode kako je cilj knjige “senzibiliranje čitatelja/ica o feminističkom diskursu i diskriminacijskim praksama oko nas”.

U *Uvodu* autorice čitaocima pojašnjavaju kako su se žene našle u podređenom položaju u prošlosti, te kako je to dovelo do razvoja feminizma. Također, naglašavaju i način kako se feminizam razvijao, te kako je diskriminacijska praksa koju spominju u *Predgovoru* prisutna na raznim poljima svakodnevnog života i koliku ulogu mediji imaju u svemu tome. U prvom poglavlju koje je naslovljeno *Artikulacija ženskih interesa u prvom valu* autorice otvaraju niz pitanja, od samog razvoja feminizma kroz četiri vala do razvoja feminizma u Bosni i Hercegovini, kao i u socijalističkoj Jugoslaviji, ali govore i o prisustvu žena u politici te o strategijama rodne politike. Na razvoj prvog vala feminizma, kako navode, najveći utjecaj imao je Prvi svjetski rat, koji je doveo do drugačijeg percipiranja uloge žena u javnom prostoru te u tom periodu feminizam od buntovničkog prelazi u pokret

koji ima jasne ciljeve. U drugom valu radilo se na tome da se pitanja poput braka i porodice otvore u javnosti. Posvećuje se pažnja pitanjima poput razvoda, nasilja u braku, silovanja, ali i pitanja rađanja djece, te se otvara javni prostor za artikulaciju ženskog glasa i mišljenja o tim pitanjima. Autorice zaključuju kako je na taj proces utjecao prelazak s industrijskog na postindustrijsko društvo. U trećem valu feministkinje pokušavaju nadoknaditi ono što nisu uspjele ostvariti u prethodnom valu. Posebno se radi na dekonstrukciji principa patrijarhalnog društva te na razdvajanju pojmova roda i spola. Autorice zaključuju kako je najsporiji u razvoju bio četvrti val, koji se počeo razvijati zajedno s razvojem društvenih mreža, pri čemu je njihova pojava utjecala na razvodnjavanje feminističkog pokreta, te na jačanje samog femicida. Kad je riječ o razvoju feminizma u Bosni i Heregovini, autorice zaključuju kako je pokret uhvatio jače korijene u socijalističkoj Jugoslaviji; međutim, aktivno djelovanje žena postojalo je i ranije u 19. stoljeću, kada se nakon dolaska austrougarske uprave osnivaju mnogobrojna udruženja među kojima će biti i onih u kojima su žene aktivno djelovale. Kasnijim razvojem industrijalizacije, ali i modernizacijom društva i položaj žena se poboljšao. Posljednje pitanje o kojem autorice raspravljaju u ovom poglavlju jeste pitanje učešća žena u politici. Naime, one zaključuju kako se broj žena u politici u odnosu na 1990-e povećao, međutim, i dalje je nesporno da taj postotak treba biti dosta veći.

Drugo poglavlje nosi naslov *Problematika roda* i u njemu autorice tretiraju pitanje roda i naglašavaju razlike između roda i spola. Autorice navode način na koji je došlo do istraživanja navedenih razlika, kao i naučni stav američke filozofkinje Judith Butler, koja tvrdi kako rod nije jednak spolu te kako rodne uloge imaju dosta šire značenje. Navode kako svako društvo razvija veliki broj rodnih stereotipa koji utječu na ženu i opterećuju je, te kako je podjela rodnih uloga u društvu dovela do podjele poslova i definiranja zanimanja, ponašanja kao muških/ženskih. Naredna četiri poglavlja u velikoj mjeri povezana su i tretiraju pitanje odnosa medija prema ženama. Treće poglavlje nosi naziv *Utjecaj medija na rodne uloge*, gdje autorice otvaraju pitanje odnosa medija prema ženama. Zaključuju

kako su mediji odigrali veliku ulogu kada je riječ o općoj i pravnoj emancipaciji žena, međutim, navode kako su vremenom mediji senzualizirali žene praveći od njih žive lutke. Naime, medijskom manipulacijom, koja je u velikoj mjeri prisutna, kreira se određeni imidž ženskog izgleda i ponašanja. Upravo ovakav diskurs u medijima doveo je do *seksualizacije* žena, što se s razvojem tehnologije prenijelo i na druga polja poput videoigrice. Posljednje pitanje koje autorice tretiraju u ovom poglavlju jeste *toksična muškost*. Stav da muškarci imaju *prirodno* pravo na društvenu, kulturnu, političku, porodičnu dominaciju u odnosu na žene prisutan je i danas u pojedinim društvima, što je dovelo do pojave *toksične muškosti*. Autorice na kraju zaključuju kako se ovakvo mišljenje u društvu može promijeniti uključivanjem muškaraca i dječaka u inicijative kojima je cilj unapređenje rodne ravnopravnosti, te njihovim educiranjem, što bi u konačnici rezultiralo i većim senzibilitetom za društveno marginalizirane skupine uopće.

U četvrtom poglavlju *Žene na društvenim mrežama* autorice predstavljaju utjecaj društvenih mreža na žene kao sastavnog dijela svakodnevnice. Naglašavaju kako su mediji doveli do verbalnog nasilja, kao i do jačanja *seksizma*, čime su najviše pogođene mlađe djevojke. Također, posebno tretiraju pitanje *osvetničke pornografije*, navodeći kako su razlozi za njeno javljanje različiti – od mizoginije, prekida komunikacije između žrtve i nasilnika, zatim svađa i odbijanja djevojke. U narednom poglavlju koje nosi naziv *Pitanje jezičnoga identiteta u diskursu* autorice tretiraju ulogu jezika kao moćnog instrumenta u širenju ili suzbijanju rodne ravnopravnosti, odnosno neravnopravnosti. Također, u ovom poglavlju tretiraju i pitanje ženskog novinarstva koje je u velikoj mjeri utjecalo na širenje rodne ravnopravnosti i predstavljalo mjesto za aktivno žensko djelovanje. Međutim, autorice zaključuju kako su vremenom žene kroz novinarstvo prikazivane u tradicionalnim ulogama ili kao seksualni objekti, što, po njihovom mišljenju, potiče rodnu nejednakost. Posljednje poglavlje – *Rodno zasnovano nasilje u medijima* autorice posvećuju pitanju rodno zasnovanog nasilja, o kojem se u posljednje vrijeme zbog sve učestalije pojave femicida dosta raspravlja. Autorice zaključuju kako mediji imaju negativnu ulogu kada je

riječ o izvještavanju o nasilju jer kroz svoje senzacionalističke naslove često donose samo činjenice bez razrade uzročno-posljedičnih veza, bez brige o žrtvi, te se čak dešava i da svojim naslovima romantiziraju ili čak opravdavaju nasilje.

Na kraju, može se konstatirati kako su autorice *Feminističke čitanke* široj bh. društvenoj publici ponudile jedan koristan priručnik i abecedarij feminizma u kojem ne samo da su donijele pregled povijesnog razvoja feminističkog pokreta na našim prostorima već su i detektirale glavne neuralgične tačke u društvenom razvoju što otežavaju i usporavaju proces postizanja pune rodne ravnopravnosti žena, njihove veće vidljivosti, te njihove jednake participacije u kreiranju javne, političke i kulturne sfere bh. društva. Svim navedenim dale su još jedan mali, ali značajan doprinos podizanju svijesti i saznanja o važnosti jačanja feminističkog kao društvenog pokreta u Bosni i Hercegovini.

Fikreta Jakubović